

החטא ועונשו - עיון מחודש בסיבת נדודי העם במדבר

ברית חורב וערבות מואב

בספר דברים פונה משה לעם:

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֵת הַחֻקִּים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים...
ה' אֱלֹהֵינוּ כִּרְת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחָרֵב. לֹא אֵת אֲבֹתֵינוּ כִּרְת ה' אֵת הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אֲתָנוּ
אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֶּה הַיּוֹם כָּלְנוּ חַיִּים (דברים ה', א-ג).

לאחר מכן משחזר משה את עשרת הדיברות, ולאחריהם מפורטת קבוצת מצוות ואזהרות. סופו של הנאום בפרקים כ"ז-כ"ח, ושם מצווה משה לקיים את מעמד הברכה והקללה בארץ המובטחת. עם סיום דברי הקללה נכתב:

אֵלֶּה דְבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֵת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְבָּד
הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֲתָם בְּחָרֵב (שם כ"ח, ט).

אם כן, הסתיים מעמד מקביל לברית חורב, אלא שעתה מופיעה הפסקה הבאה:

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְעֵינֵיכֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לַפְּרָעָה וּלְכָל עֲבָדָיו וּלְכָל אֶרְצוֹ. הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵיךָ הַאֵתָת
וְהַמִּפְתִּים הַגְּדֹלִים הֵהֵם. וְלֹא נָתַן ה' לְכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאוֹת וְאָזְנוֹיִם לִשְׁמַע עַד
הַיּוֹם הַזֶּה. וְאוֹלַף אֲתֶכֶם אֲרֻבְעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לֹא בָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מִעֲלֵיכֶם וְנִעַלְדָּךְ לֹא
בָלְתָה מֵעַל רִגְלֶךָ. לֶחֶם לֹא אָכַלְתֶּם וַיֵּין וְשִׁכָר לֹא שְׁתִּיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה'
אֱלֹהֵיכֶם. וַתִּבְאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ חִשְׁבוֹן וַעֲוֹג... וַנִּקַּח אֶת אֶרְצָם...
וַשְׁמַרְתֶּם אֵת דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֲתָם לְמַעַן תִּשְׁפִּילוּ... (שם כ"ט, א-ח).

לכאורה נאום חדש נפתח, שהמשכו בפרשת ניצבים, אלא שאנו נרצה להצביע על הזיקה העמוקה בין הפסקה שציטטנו לבין הנאום שקדם לה. לטענתנו, יש בפסקתנו רמיזות המכוונות להאיר את תקופת המדבר באור שונה לגמרי.

"אתם ראיתם"

עם סיום מעמד מתן תורה, משה מצטווה כדלהלן:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי
עִמָּכֶם. לֹא תַעֲשׂוּן אֵתִי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לְכֶם (שמות כ', יח-יט).

במילים אלו מביע הקב"ה את ציפייתו מהעם להתבונן ולהסיק מסקנות נלוות מהמעמד, מלבד תוכנו הגלוי. לאמתו של דבר, אף מעמד הר סיני פותח במילים אלו:

בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי... בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַר סִינִי... וּמָשָׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב... אַתֶּם וְאֵיתֶם אֲשֶׁר עִשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל פְּנֵי יְשָׁרִים וְאָבֵא אֶתְכֶם אֵלַי (שם י"ט, א-ד).

הפעם היחידה הנוספת שנזכר הביטוי "אתם ראיתם" בתורה, היא בפסקתנו המצוטטת לעיל. נוכל אפוא לראות מכאן תחילתה של זיקה בין פסקתנו לברית חורב. אף כאן מתבקש העם להתבונן ולהסיק מסקנות, אך העובדות שהעם נקרא להתבונן בהן יתבהרו רק לאחר שנעמוד על שלל הקשרים הלשוניים של פסקתנו זו.

"יום לשנה יום לשנה"

עד דורותינו אלה, נושאים אנו את תוצאותיה של בכיית החינם שבכו אבותינו על סף כניסתם לארץ:

וּפְגַרְיֶכֶם אַתֶּם יָפְלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה. וּבְנִיְכֶם יִהְיוּ רַעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה... בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּרְתֶּם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת עֹונֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּדְעֶתֶם אֶת תְּנוּאַתִּי (במדבר י"ד, לב-לה).

ברם, מקריאת פסקתנו, אנו מתרשמים אחרת לגמרי על סיבת שהות העם במדבר:

וְאוֹלָךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא בָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מְעַלְיָכֶם וְנִעַלְךָ לֹא בָלְתָה מֵעַל וְנָגְדָךְ. לָחֵם לֹא אֶכְלֹתֶם וַיִּין וְשִׁכָר לֹא שְׁתִּיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם (דברים כ"ט, ד-ה).

נראה שיש כאן רמז לאירוע אחר:

בְּעִלְתִּי הַהָרָה לְקַחַת לִוְחַת הָאֲבָנִים לִוְחַת הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם. וְאֲשַׁב בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לָחֵם לֹא אֶכְלֹתִי וּמִים לֹא שְׁתִּיתִי. וַיִּתֶּן ה' אֵלַי אֶת שְׁנֵי לִוְחַת הָאֲבָנִים... וְעָלִיהֶם כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בַּיּוֹם הַהֵוא (שם ט', ט-י).

ושוב אומר משה:

וְאַתְנַפֵּל לְפָנֵי ה' כְּרֹאשׁוֹנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לָחֵם לֹא אֶכְלֹתִי וּמִים לֹא שְׁתִּיתִי עַל כֹּל חַטֹּאתֵיכֶם אֲשֶׁר חָטֵאתֶם... (שם, יח).

נראה כי התורה מכוונת אותנו למבט אחר על השהות במדבר. אכן יש כאן "יום לשנה יום לשנה", אלא שהם לא כנגד ימי סיור המרגלים, אלא כנגד הימים שמשה שקד על קבלת התורה. אמנם להשלמת התמונה יש להזדקק להקבלה נוספת העולה מתוך פסקתנו.

"לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע"

אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם... המסות הגדלת אשר ראו עיניך... ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה (דברים כ"ט, א-ג).

יש מן המפרשים, שנתנו לבם לחסר שיש בפסוקים הללו. משה מזכיר לעם את העובדה שראו מסות ומופתים שנעשו לעיניהם, אך יש לברר ולשאול: לאלו אירועים מתייחס משה כשמזכיר בדבריו שרק עתה זכו באוזניים לשמוע ולב לדעת? על אף שניתן להתגבר על קושי זה בתירוצ מקומי, נראה שהאמת תתבהר רק לאחר עיון משווה בדברי משה במקום אחר:

כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ... השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה ובנד חזקה... ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך. אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. מן השמים השמיעד את קלו ליסרך ועל הארץ הראת את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש... וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (שם ד', לב-לט).

עתה ברור כי דברי משה בפסקתנו אינם אלא הפניה לדבריו לעיל, תוך שימוש במטבעות לשון דומים, "אתם ראיתם... המסות הגדלת אשר ראו עיניך האתות והמפתים" (דברים כ"ט, א-ב). בפרק ד' הרחיב משה וביאר כי מלבד יציאת מצרים, נדרש העם ביתר שאת להפעיל את חושיו במעמד הר סיני: לראות את האש הגדולה, לשמוע את קול ה' הבוקע מן השמים, ולדעת ולהשיב אל לבו כי אין עוד מלבדו. עתה מובן החסר שבו לקה העם, והצורך בלב לדעת, אוזניים לשמוע ועינים לראות ולהתבונן במעמד הר סיני, שבהם נתברך העם רק בשנת הארבעים.

ברוך שומר הבטחתו לישראל

ההתקדמות והשיפור במצב העם ניכרת לא רק מצד ישראל. אם נשכיל לעמוד על ההקבלות בסוף הפסקות שבהן עיינו, נגלה אף התקדמות מצד הקב"ה בקיום הבטחותיו.

פרק ד'	פרק כ"ט
להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך	ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחון... ועוג.
להביאך לתת לך את ארצם נחלה (לח).	ונקח את ארצם ונתנה לנחלה (ז-ו).
ושמרת את חקיו ואת מצותיו... ולמען	ושמרתם את דברי הברית הזאת... למען
תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (מ).	תשכילו את כל אשר תעשון (ח).

אנו רואים פעם נוספת, כי הפסקות מכוונות זו כנגד זו. תבניות הלשון והניסוח הדומה מורים כי התחיל מימוש ההבטחות, ואף התכלית והשכר השתנו בהתאם. נמצינו למדים, כי הפסקה בדברים כ"ט, שבה עסקנו, רומזת למעמד הר סיני משלוש זוויות:

1. שמות כ', ט: "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם", הקבלה הטומנת בחובה תביעה מהעם לשוב ולהתבונן בקורות אותו, ולהפנים את משמעויותיהן.
2. דברים ט', ט: ארבעים שנה, יום לשנה, כנגד ארבעים ימי קבלת התורה.
3. דברים ד', לד-מ: עתה זכה העם לחושים מחודדים, כדי להפנים כיאות את קול ה' שדיבר מתוך האש.

מתן תורה מחודש

מתוך ההקבלות למעמד הר סיני, מתגבשת הטענה הבאה: אמת נכון הדבר, נגזרה על אבותינו שהות בת ארבעים שנה במדבר, אך התורה דורשת את ההיסטוריה! ולפנינו 'מדרש היסטוריה' שנעשה על ידי המקרא. האמת נחשפת לאור עולם: לא אך מסלול מפרך באקלים מדברי נגזר על אבותינו, אלא מתן תורה מחודש, לא כאירוע חד-פעמי, אלא כחוויה יומיומית, מעשית. ולכן בסיומה של התקופה פונה משה לעם ומכריז: מתן תורה זה הצליח! כעת, לאחר ארבעים שנה, שבהן לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם, יש לכם אוזן לשמוע את הקולות, עיניים לראות את האש והמופתים, ולב לדעת כי ה' הוא המדבר אליכם ואין עוד מלבדו, אלא שהפעם נוכחתם לדעת זאת לא כתוצאה מאירוע יחידאי על-טבעי, אלא מהתנסות מעשית יומיומית.

לאמתו של דבר, כבר קדמנו מדרש תנחומא ברעיון זה:

דרך ארץ פלשתים, כי קרוב הוא... דבר אחר 'כי קרוב הוא', קרוב הוא שירשו הכנענים את הארץ דכתיב 'ודור רביעי ישובו הנה', ועדיין לא היה להם דור רביעי. אמר הקב"ה, אם אני מוליכן דרך פשוטה עכשיו מחזיקין איש איש בשדה וחרם, ומבטלין מן התורה. אלא אני מוליכן דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתנו מי באר והתורה מתיישבת בגופן. ועוד, כששמעו כנענים שישראל נכנסים לארץ, עמדו ושרפו את הזרעים... וסתרו את הבנינים, וסתמו את המעינות. אמר הקב"ה, אני הבטחתי את אברהם אביהם להכניסם בארץ מלאה כל טוב, הריני מעכבן במדבר ארבעים שנה, עד שיעמדו הכנענים ויתקנו מה שקלקו¹ (תנחומא בשלח א).

1. הארכנו בציטוט, להראות מתוך ההקשר שהסיבות עולות לסיבוב ארבעים שנה במדבר, ולא רק להקפת ארץ פלשתים. ועיין עוד במקבילה בשמות רבה בשלח פרשה כ טו, ובדברי יפה תואר שם, שהקשה והלא הטעם מפורש בכתוב, מפני חטא המרגלים. ותיירץ על פי מדרש תנחומא שנביא בהמשך, ועוד תירץ שאי-אפשר שהקב"ה גוזר רעה מוחלטת אפילו בתור עונש, ולכן המדרש מתחקה אחר הטוב הגנוז בגזרתו. אמנם לדברנו, התורה דורשת את

דרישת ההיסטוריה במקרא

לאחר שניתחנו את הנתונים היבשים, שומה עלינו לעמוד על משמעות הדברים. לולא היינו קוראים את הפסקה שבה עסקנו, היינו מתרשמים כי בתורה ישנו רצף של תלונות וחטאים מצד העם, והקב"ה מגיב באופן נקודתי ולפי הצורך. בחטא המרגלים הוגדשה הסאה ולכן נענשו בהתאם. תפקידה של פסקתנו להאיר מבט שונה לגמרי. לאחר שנים נחשף כי הגישה לחטאי העם אינה "כיבוי שרפות". הקב"ה הסיק כי מדרך התנהלותם של בני ישראל משתקף, כי מתן תורה ותכליתיו לא נטמעו בהם כמצופה. כל חטא אינו עומד בפני עצמו אלא מצטרף לרצף המהווה סימן לחולי העיקרי, ולכן שימשו ארבעים שנה אלו כקבלת תורה דה-פקטו, להשלים את קבלת התורה דה-יורה שארכה ארבעים יום, מעליית משה עד לירידתו לשם מתן הלוחות לעם.

סוף דבר

ניתן היה לפתח את דיוננו מזווית שונה לגמרי, זווית מחשבתית-קיומית: מסכת חייו של אדם רצופה שרשרת של החלטות. מכאן, שהאדם נושא בקרבו, בעיקר במקרה של כישלון, את השאלה 'מה היה קורה אילו...!'

אמנם העניין נושק לסוגיית הידיעה והבחירה, אך תשובה זו אינה משקיטה את תחושת ההחטאה המנקרת באדם, כי לו היה פועל אחרת ברגע הקריטי, אז היה מצבו אחר.

ניתן להעלות התלבטות זו אף במישור הציבורי-היסטורי. לכאורה, בגלל בכייה אחת לחינם נגזזה תקוות דור המדבר להיכנס לארץ, ואף על זרעם נגזרה בכייה לדורות. האם אכן כך הדבר? מצאנו כתוב במדרש תנחומא:

ויוסף הורד מצרימה, זה שאמר הכתוב 'לכו חזו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם' (תהילים ס"ו, ב) אמר ר"י בן קרח: אף הנוראות שאתה מביא עלינו, בעלילה את מביאן. בא וראה, כשברא הקב"ה את העולם, מיום ראשון ברא מלאך המוות... ואדם נברא בשישי, ועלילה נתלה בו, שהוא הביא המיתה לעולם, שנא' 'כי ביום אכלך ממנו מות תמות'... וכן אתה מוצא במשה, שאמר לו הקב"ה 'אם יראה איש באנשים האלה... את הארץ הטובה'. איש - זה משה, וכיוון שאמר להם 'שמעו נא המורים' אמר לו הקב"ה 'לכן לא תביאו את הקהל הזה', הוי נורא עלילה... (תנחומא וישב ד).

אותו העונש שניתן. ועיין עוד דברים ח', ב-ג תכליות נוספות למסע העם במדבר, אלא שלעניות דעתי, לא לכך כיוונה הפסקה שבה עסקנו.

נמצא אפוא, שהקב"ה תכנן את מהלך העניינים הרצוי לו, וכדי להשתלב בחיי האדם - נצרכת 'עלילה', והן מעידותיו של האדם.

וכתובה לשאלתנו טוען המדרש שאין מקום לצער, כיוון שגם לו האדם היה פועל אחרת, בסופו של דבר, התוצאה המבוקשת הייתה מתקבלת. ברם, על רקע זה ניתן לחזור אל שלמדנו בעיוננו. לא מעשה רגעי אחד הוא המניע את הקב"ה בהחלטותיו. הקב"ה בוחן בחינה עמוקה את הגורמים, שאותו מעשה אינו אלא התפרצות שלהם על פני השטח.

העם לא נחל את הארץ, כיוון שהתורה לא נטמעה בקרבו, וחטא המרגלים הוא אך ביטוי חריף לכך, כפי שהסקנו בעיוננו. אף האדם הפרטי, המתאונן על כישלונותיו, יש לו לדעת, כי מעשיו אינם תוצאה של משגה רגעי, אלא שיקוף של מה שהוא, בתוכו פנימה. ואם ברצונו להשתנות עליו לטפל במוקד העניין, ולא להתרכז בהשתקפויותיו המזדמנות.

לסיומו של דיון מחשבתי זה, יש לציין דבר נוסף. המדרש טוען כי נפילותיו של האדם קבועות מראש, בהסתמך על העובדה שוודאי ימעד. טענה זו מתייחסת להידרדרות האדם, אולם מתעלמת מפשר ההזדמנויות הנקרות בחייו להתעלות. על פי דרכנו יש מקום להציע הסבר מלא יותר, אשר מתן תורה מהווה לו דוגמה המלמדת על הכלל: אכן הקב"ה מודע ליכולתם המוגבלת של בני דור המדבר, ואף על פי כן התורה ניתנה לאותו דור. זאת כדי ללמדנו, כי על אף הקושי שיש לאדם לעמוד על המקור הנכון לחולשותיו, מאמין הקב"ה באדם וביכולתו להתעלות, מתוך מודעות פנימית לעצמו. רק משלא מימש הזדמנות זו, ומעד - יפעל הקב"ה בהתאם.